

KİTAP TANITIMI

Yüksel YILDIRIM*

Zafer Toprak: Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Prof. Dr. Zafer Toprak’ın iktisat tarihi, düşünce tarihi, sosyal tarih ve kurumlar tarihi üzerine Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış çok sayıda makale ve kitabı bulunmaktadır.

Toprak’ın tanıtım yazımıza konu olan söz konusu eserinde ise daha önce yayımlanmış üç kitabında değinilmeyen 1920’li yıllar ele alınmış böylelikle diğer eserleri ile arasında bir bütünlük sağlanmıştır. Eserde, Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda yaşanan değişim sürecinin en kritik denebilecek bir evresi ile çok uzun bir süre devam eden savaşların yarattığı toplumsal ve ekonomik sonuçlar birlikte ele alınmıştır. Yaşanan toplumsal ve bireysel travmalar, Cumhuriyet kurulurken iktidarın karşılaştığı problemler, dönemin kaynaklarından çok çarpıcı bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca 1908-1928 yılları arasında Türkiye’de yaşanan sağlık sorunları, çocuk ölümleri, moda eğilimi, kadının iş hayatına girmesi, yoksulluğun tetiklediği fuhuş, intihar olayları, çocuk düşürme vb. birçok sorun

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, E-posta: yuksel.yldrm63@gmail.com

dönemin: *Resimli Ay*, *Büyük Mecmua*, *Sevimli Ay*, *Haftalık*, *Aydınlık*, *Aylık Mecmua*, *Kadınlar Dünyası*, *Milli Mecmua*, *İnci*, *Hayat Mecmuası*, *Resimli Gazete*, *Sebilürreşad*, *Sıhhiye Mecmuası* vb. yayımları üzerinden yansıtılmıştır.

Zafer Toprak'ın eserinde, bir taraftan Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda toprak, ekonomik ve beşeri gücünü kaybedip maddi, manevi her yönüyle yıkıma uğrarken diğer yandan bu yıkımların birçok yeniliği de beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Bu yeniliklerin temelini oluşturan etkenler anlatılırken Osmanlı coğrafyasının bölgeleri, bölgelerin ekonomik yapısı, eğitimi ve etnik yapısı hakkında bilgi verilerek milliyetçilik olgusu ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı topraklarında ulus- devletlerin oluşması ve yapılanmasına yer verilirken, bu değişim ile birlikte belirmeye başlayan yeni hayat anlayışı ve bu hayata uyum sürecinin neden olduğu travmalar ortaya konulmuş, sorunların çözümleri sosyolojik ve psikolojik temellerde aranmıştır.

Eserin öznesi durumunda olan kadın konusu ise dünyadaki gelişmelerle birlikte ele alınmış ve savaşlar ile erkek nüfusunun azalması, yaşanan ekonomik sıkıntılar, göçler vb. nedenlerle kadınlar iş hayatına atılırken, iş hayatındaki zor koşulların dünya ülkelerinde feminizm hareketine neden olduğu ve feminizm hareketinin Türkiye'ye de etkisi olduğu belirtilmiştir. Kitapta, I. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında yayımları devam eden; *Kadınlar Dünyası*, *Büyük Mecmua*, *İnci* vb. dergilerin içerikleri arasındaki farklar belirtilirken, bu yayımlara karşı *Sebilürreşad* dergisinin mücadelesi de örneklerle verilmiştir. Yine bu dergilerin karma eğitim hakkındaki tartışmaları ve dergiler tarafından yapılan bazı anketlerin sonuçları ile ülkenin ve toplumun genel durumu ortaya konulmuştur.

Eserde ayrıca, Meşrutiyetin özgürlük ortamının yarattığı feminizm düşüncesinin, Osmanlı kadınına bir ölçüde de olsa geleneksel değer yargılarından nasıl kopardığı üzerinde durulurken yoksulluk, sefalet, göçler, kadın nüfusundaki artış ve Rus Devrimi ile İstanbul'a göç eden Rusların alkol, kumar, fuhuş gibi toplumsal sorunları nasıl körüklediği ve ülkede her geçen gün artan toplumsal sorunlara çözüm aranırken nasıl hızlı bir kültürel çözümlenin yaşandığı da anlatılmıştır.

Kitapta, Batı'da yaşanan gelişmelerin toplumlar üzerindeki etkisi *Sevimli Ay* dergisinde yer alan "Garp medeniyeti Şark milletlerini nasıl değiştiriyor?" başlıklı makale üzerinden açıklanırken, telefon, sinema, otomobil, moda gibi Batı medeniyetinin araçlarının insanların hayatını nasıl yönlendirdiği ortaya konulmuştur. Türkiye'de görülen dönüşümün diğer Doğu toplumlarında da görüldüğü, Amerika filmlerinin Japon kadınları üzerinde etkisi ve bunun kültürel çözülmeye yönelik sonuçları açıklanmıştır. Türkiye ve Japonya arasındaki benzerliklerin başında gelen intihar eğiliminin genç kız ve kadınlar

arasında yaygınlık kazandığına değinen yayın organı da *Aylık Mecmua* olmuştur. İki ülkeyi karşılaştıran gazete, Japonya'nın intihar konusunda Türkiye'ye fark attığını belirtirken "Japonya'da intihar modası dans iptilası gibidir" başlığını kullanmıştır. *Resimli Gazete* de ise Japonya'da artan intihar vakalarına değinirken, Türkiye'deki intiharların sosyolojik olarak Japonya'dan farklı olduğu üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin gündemini oluşturan temel konularından biri olan intihar olayı, gazete ve dergilerde farklı başlıklar ve farklı bakış açılarıyla gündeme getirilmiş ve intiharlar üzerine yapılan araştırmalar sosyolojik, ahlaki ve psikolojik yönleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Kadının toplum içindeki kimlik arayışının ele alındığı *Resimli Ay* dergisinde "Bugünkü Türk Kadınları" başlıklı bir yazıda kadın sorunu ele alınmış, İstanbul kadınları semtlerine göre tasvir edilerek Türk kadınının konumuna tek bir yanıt verilemeyeceği, kadının her semtte farklı vasıflar taşıdığı belirtilecektir. Bu bağlamda bir mikro ölçek olarak İstanbul ile Ankara kadınlarının karşılaştırılması aynı dergi tarafından ele alınmıştır. Öncelikle İstanbul'un Şişli, Kadıköy, Beyazid, Edirnekapı kadınları ele alınmıştır. Öyle ki Şişli- Kadıköy kentin en zengin muhiti olup kadını ise ev kadını değil; refahına düşkün, hizmetçisi olan, yiyeceğe, giyeceğe, yola, eğlenceye sürekli para harcayan, anne olmayan, çocuğun bütün bakımını hizmetçilere bırakan kadın olup; çevresindeki aç, çıplak, yetim ve şehit çocuğu, dullar sefilleri göremeyen kadın olarak tasvir edilmiştir. Beyazid-Edirnekapı kadınının, saadet ve refahı göremediği gibi; çocuğunu, bedenini, sağlığını ve zamanını ülkesi uğruna feda ederken çocuğunun ise okul dâhil her şeyden yoksun olduğu belirtilerek semtler arasındaki tezatlık tasvir edilmiştir. Ankara ve Anadolu kadını ise gerçek taşra kadını, süsü ise sadelik ve temizlik olan, ülkesini, aç çocukları düşünüp seven, yoksulluğun simgesi, hayatın bütün yükünü sırtına yüklemiş, eş, anne ve çalışan kadın olduğu belirtilmiştir. Yapılan karşılaştırma ile yüksek tabakadaki kadınlar, eleştirinin asıl hedefi olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan yeni bir kadın tipi, bazı erkek yazarların hedefi olmuş, tüm kadınlar aynı olanaklara sahipmiş gibi ele alınmıştır. Yazar Mehmet Vehbi, *Resimli Ay* dergisine yazdığı "Kadın ailenin en pahalı uzvudur" başlıklı makalesi ile sorular soruyor, erkekler uyarılıyor "zavallı babalar, zavallı kocalar omuzlarında veya keselerinde taşıdıkları bu ağır sıkletten haberdar mıdır?" soruları ile kadını, ailenin en ziyade yükü olarak görüp, ailelerin bütçeleri ve geçim sıkıntıları üzerinde dururken, bir nevi tüm kadınları Şişli semtindeki kadınlar üzerinden değerlendirmiştir.

Cumhuriyet ile birlikte kadın-erkek ilişkileri artık özgür bir ortamda tartışılır olmuş, magazin basını bu konuda alanı kuşatırken evlilik hakkında

insanların beklentileri ve düşüncelerinin ne yönde olduğu tespit etmek amacıyla *Haftalık Mecmua* dergisi o güne kadar Türkiye’de pek denenmemiş anket yöntemini uygulamaya koymuştur. Öyle ki bu anket gereği oluşturulan gelin tipi Leyla, saf bir kız olarak tanıtılıp kendisine talip olan on erkek adayı tiplemesi arasındaki farklar ve ayırmalar belirgin hale getirilmiş, adaylar mesleklerine ve aile yapısına göre tasvir edilip kamuoyuna sunulmuştur. Okur, haftalar süren tefrikayı takip ederken hayal ile gerçeği birbirine karıştırmış, birçoğu Leyla’nın gerçek olduğunu düşünse de yapılan anket, birçok yönden ilginç sonuçlara ulaşmıştır ki, aile yaşamındaki beklentiler, düşünceler su yüzüne çıkarılarak toplumun genel durumu tasvir edilmiştir. Aynı şekilde anket bir damat adayı için uygulanırken, on gelin adayı tiplemesi oluşturulmuş ve elde edilen sonuçlardan erkeklerde geleneksel düşüncelerin hüküm sürdüğü görülmüştür. Basında yapılan anket ile yaşanan kültürel değişimlerin insanların düşüncelerini ne derecede etkilediği gösterilmeye çalışılmıştır.

Dünya ülkelerinin pek çoğunda kadınlar belli haklara sahip olabilmek için mücadele verirken, Türkiye tüm ülkelerin aksine bu hakların gerekliliğini uygun görmüş ve Medeni Kanun’un kabulü ile kadınlara birçok hak tanımıştır. Ancak kanunların uygulanması konusunda halkın gereken bilgiye sahip olmadığı basına yansıyan olaylar üzerinden verilmiştir. Kanunların uygulanması konusunda en fazla mücadeleyi verenlerin başında gelen Sabiha Sertel, yaşamış olduğu bir olay üzerine *Resimli Ay* dergisi ve *Cumhuriyet* gazetesinde yayımladığı yazılarıyla dikkatleri çekmiştir. Olay şu şekilde gelişme göstermiştir. 1927 yılında birkaç dergi sahibinin birleşerek Anadolu’daki bayilerine bir mektup gönderdiği, ancak bu mektup bir davanın açılmasına neden olduğundan dergi sahipleri haklarını savunacak avukata vekâlet verme istedikleri sırasında, vekâletin tanzimi için iki şahide ihtiyaç duyulmuştur. Şahitler arasında bulunan Sabiha Sertel, kadın olduğundan şahitliği kabul edilmeyince, Sertel “Ben insan değil miyim?” diyerek duruma tepki göstererek sahibi olduğu *Resimli Ay* dergisinde üç ay “Temmuz, Ağustos, Eylül” boyunca birer makale yayımlamış ve “Ben insan değil miyim?”, “Kadının şahadet hakkı”, “Kadının hakk-ı sayı var mıdır?” başlıklı makaleleriyle dikkatleri çekmeyi başarmıştır. Büyük bir tartışma yaratan bu olay, *Cumhuriyet* ve *Tan* gazetelerine de yansımış, olayın Meclis’e taşınmasıyla kadının şahitlik yapma hakkının Medeni Kanun ile kadınlara tanındığı birçok noter, adalet memuru ve genel kamuoyu öğrenmiştir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında toplumda yaşanan yokluk ve sıkıntılara değinilen eserde, ülkenin yeni nesillere olan ihtiyacı üzerinde de durulmuş, ancak bu nesilleri doğurup, büyütme, yetiştirme işinin kadınlarda olduğu belirtilmiştir. Ayrıca salgın hastalıklar ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği ele

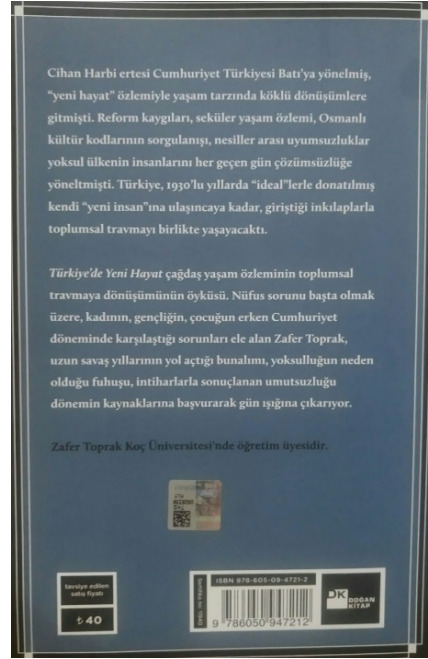
alınmış, 1925'te toplanan Birinci Milli Türk Tıp Kongresi'nin ana konusu da çocuk ölümleri olmuştur. Sabiha Zekeriya, *Resimli Ay* dergisinde “İçin için ölen bir millet” başlıklı makale ile “Cumhuriyet’i tehdit eden en müthiş tehlike” olarak çocuk ölümlerini göstermiş, ülke geneli çocuk ölüm oranı yaklaşık % 80’i bulduğunu öne sürmüştür. Sabiha Zekeriya, nüfus azalışı karşısında sosyologlar, iktisatçılar ve siyasetçilerin sessiz kaldığı belirtilerek, “çocuk meselesi” ne eğilmenin aciliyetine dikkatleri çekmiş, sorunun farklı boyutları iktisadi, ictimai, dini, hukuki, sıhhi yönlerinden söz edilebileceği belirtilmiştir. Çocuk ölümleri konusunda gelişmiş ülkeler örnek verilerek, gerekli tedbirlerin alınması üzerinde durulmuş, ülkeler arasında kıyaslamalara gidilmiştir. Çocuk ölümlerine neden olan verem, sıtma, frengi gibi salgın hastalıklar ve kadının bu konudaki görevi *Resimli Ay* ve *İkdam*’da yayımlanan makaleler üzerinden yansıtılmıştır. Doktor Fuad Bey tarafından *Resimli Ay* dergisinde yayımlanan anket raporları, ülkedeki süt çağındaki çocuk ölümleri oranının %70 olduğu kaydedilmiş, fakat bu sonuçlar kimilerince abartılı bulunmuş ve Başbakan Fethi Bey, bu denli yüksek bir ölüm oranı gerçekse, hükümetin her şeyden evvel bu konuya el atması gerektiğini söylemesi üzerine Doktor Fuad Bey, bu iddiasını kanıtlamak için Ankara yakınlarındaki on iki köyde durumu bizzat yerinde inceleyip ulaştığı sonuçlar; 222 ailenin, 1.334 çocuk dünyaya getirdiği, bunlardan 958’inin ölmüş olduğu, 577’si hayatta olmalarına rağmen, 51 çocukta sıtma hastalığının teşhis edildiğini gösteren rapor sonuçları Meclis’e sunulmuştur. Bir taraftan çocuk ölümlerinin önüne geçmek için çalışmalar yürütülürken, diğer taraftan çocuk düşürme oranındaki artışlar bir başka toplumsal sorun haline gelmiştir. Ülkede bir salgın gibi yayılan çocuk düşürme olayı, ülke nüfusunu kırdığı gibi kadının hayatını kaybetmesine de neden olması, basın ve doktorların yayımladığı kitaplar ve makaleler üzerinden yansıtılmıştır.

Toplumsal değerlerin, kurumların yıkımından en fazla etkilenen genç nesil olduğu gibi kültürel değerlerin yitilmesiyle yaşamdan beklentisi olmayan huzursuz ve belirsiz bir gençlik ortaya çıkmıştır. Gençlikteki bu ani ve seri değişiklikler sadece Türkiye’ye mahsus bir durum olmamakla birlikte, Avrupa ülkeleri ve Amerika’da da gençlerdeki değişim tehlikeli bir durum haline gelmiştir. Sorunların önüne geçmek ve toplumun beklentilerini ortaya çıkarmak için anketler düzenlendiği gibi, modanın gençler ve kadınlar üzerindeki olumsuz etkisi üzerinde durulmuş, toplumsal değerler için de tehlike arz eden sorunlar için acil çözümler arandığı görülmüştür.

Ülkede hızlı bir gelişme gösteren tiyatro ve sinema gibi sanatların toplum üzerindeki etkisi ele alınırken, kadının bu sanatlarda rol alması ile karşılaşılan tepkiler üzerinde durulmuştur. Bu hızlı gelişmelere gösterilen tepkilere rağmen *Ateşten Gömlek* filminde ilk defa Türk kadınının sinema

filminde rol alması, yaşanan hızlı değişimlerin göstergelerinden biri olmuştur. Diğer bir değişim de yazılı kültürde kendini göstermiştir ki öykü ve aşk romanlarındaki porno içerikler, gençler üzerinde bir tehlike haline gelirken, *Resimli Ay* dergisi “Açık yazı ve resimler gençleri nasıl bozuyor” başlıklı yazı ile okurlarına uyarı da bulunup tehlikenin boyutlarına dikkatler çekilmiştir. Toplumsal düzeni bozan, genel ahlaka aykırı sayılabilen birçok edebiyat eserinin ismi verilip, bu tarz öykü ve romanların satışı yükseldikçe yayın oranındaki artış ele alınmıştır. Bunların aksine dönemin bazı yazarları da, yoksulluk ortamında baştan çıkan kadınları, savaş zenginleri ile yoksul halk arasındaki çelişkileri, kadının iş hayatına atılması, tuzaklara düşürülmeleri, gayrimeşru ilişkiler, servet ve çıkar kaygısı vb. toplumsal sorunları pornoya vurdurmadan dile getirmiştir. Basında tartışma konusu olan sorunların benzerini Avrupa ülkelerinin de yaşadığı ve aldıkları önlemler örnek gösterilerek, Türkiye’nin de benzer uygulamalara gitmesini öngören yayımlar olmuştur.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde fuhuş, içki, kokain, kumar vb. kötü eylemlerin toplumsal çöküntünün temel göstergeleri olarak belirlenirken, bu dört unsur roman ve öykülerde etkin bir biçimde işlenmiştir. Dönemin yazarları bu dört unsurun toplum, özellikle kadınlar üzerindeki etkileri işlenmiş, sorunların birbirini etkileyerek farklı boyutlara dönüşmesi üzerinde durmuşlardır. Özellikle fuhuş sorunundaki artışın nedenleri üzerinde durulurken, hangi ilde, hangi dinden ve ırktan kaç kadının vesikalı veya vesikasız olarak fuhuş yaptığı istatistikler ile ortaya konulduğu gibi fuhuşun farklı nedenleri ve yönleri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca fuhuş sorununun yargı sürecinde farklı boyutlarda değerlendirildiği üzerinde de durulurken İzmir’de tütün mağazalarında yaşanan bir olay ve olayın mahkeme sonucu örnek gösterilmiştir. Öyle ki tütün mağazasında çalışan genç kız ve dul kadınların işgal edilerek fuhuşa sevk edilmeleri basında yankı uyandırırken, mahkeme sonuçları olayı farklı

boyutlara taşımış ve alınan karara göre “bu kız ve kadınların vesikaya tabi tutularak umumhanelere sevk edilmesi” öngörülmüştür.

Toplumda görülen bu hızlı değişimler intihar olaylarını tetiklemiş, intihar olayları inanılmaz bir hal almıştır. Uzmanlar vakayı ekonomik sebeplere, aşk ve ruhsal bozukluklara, savaş sonrası ülkelerde yaşanan hızlı değişimlere ayak uydurulamamasına, sosyolojik temellere, cinnet, psikolojik, ahlaki vb. pek çok nedene dayandırarak açıklamış ve çözüm yolları üzerinde durulmuştur. Böylelikle 1908-1928 yılları arasında Türkiye’de kadının dünyasını ve yaşanan toplumsal sorunlar ile bu sorunların çözümünde iktidarların neler yaptıklarını anlayabilmek için Zafer Toprak’ın, *Türkiye’de Yeni Hayat* eserinin okunması büyük fayda sağlayacaktır.

